

Türkiye’de Düşük Gelirli Hanelerde Gıda Tercihi

Arş. Gör. Ali Gökhan Gölçek* , Dr. Işıl Şirin Selçuk** ve Doç. Dr. Altuğ M. Köktaş***

Özet

Toplumların gıda tüketimlerine yönelik tercihleri, aynı zamanda söz konusu toplumun sağlık düzeylerini de doğrudan etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim sağlıksız beslenme alışkanlıkları başta obezite olmak üzere birçok hastalığa neden olmakta ve sonuç olarak toplum sağlığı bozulabilmektedir. Toplum sağlığının bozulması ise sağlık harcamalarında artış, sağlığın finansmanında sürdürülebilirlik ve sosyal güvenlik sistemi üzerinde çeşitli sorunlara yol açtığından, toplum sağlığını ilgilendiren çalışmalar önem arz etmektedir. Son zamanlarda literatürde obezitenin aslında bir yoksulluk problemi olduğuna yönelik önemli çalışmalar görülmekte ve yoksul hanelerin beslenme sorununu daha ucuz olan sağlıksız gıda maddeleri yoluyla karşıladığına yönelik atıflar bulunmaktadır. Obezite oranının OECD ülkeleri ortalamasının 2016 yılı için %19.5 ve Türkiye’de ise %28.8 olduğu düşünüldüğünde Türkiye’de bir gıda sorununun bulunduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda yoksul hanelerin gıda güvenliğini sağlayarak, sağlıklı gıda tüketim tercihlerine odaklanması hem toplum sağlığı hem de sağlık sistemi üzerinde hayati düzeyde önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye’de yoksul hanelerin gıda tercihlerinin ortaya konulmasıdır. Zengin ve yoksul hanelerin ayrı ayrı incelenerek aradaki tercih farklılığının belirlenmesi ise çalışmanın ayırt edici özelliğini oluşturmaktadır. Bu amaçla çalışmada TÜİK tarafından gerçekleştirilen “Sağlık Araştırması” mikro veri setlerinden yararlanılmıştır. Bahse konu veri seti, hanelerin genel sağlık durumlarının yanı sıra sosyoekonomik özelliklerine ait verileri de barındırdığından, hanelerin zengin ve yoksul olarak sınıflandırılmasına olanak tanımakta ve çalışmanın odak noktası olan gıda tercihlerinin analizine olanak vermektedir. Sonuç olarak çalışmanın elde ettiği bulguların, politika uygulayıcılara fikir sağlaması ve sonraki araştırmalara kaynak teşkil etmesi bakımından literatüre katkı sağlayacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Gıda Tercihi, Obezite, Türkiye.

Giriş

Günümüzde sağlık harcamaları dünya genelinde hem hane hem de devletler bünyesinde artış göstermektedir. Özellikle hastalıkların kronikleşmesi, kalıcı hale gelmesi ve çözümlerinin uzun ve pahalı olması, sağlığın önemini artırmaktadır. Bu nedenle son yıllarda sağlıklı yaşam adıyla bilinen birtakım alışkanlıklar tüm dünyayı etki alanı altına almıştır. Bunun en büyük nedenlerinden biri son yıllarda tüm

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

** Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

*** Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

QUO VADIS SOCIAL SCIENCES
FSCONGRESS 19
PROCEEDING BOOK

dünyada hızla yaygınlaşan obezite sorunu, diğeri ise tedavi masraflarının çok pahalı ve erişilebilir olmamasıdır.

Yapılan çalışmalarda obezitenin günümüzdeki en büyük sağlık sorunlarından biri olduğu ve pek çok farklı hastalığı tetiklediği bilinmektedir. Bu bağlamda insanlar söz konusu hastalıklardan kaçınmak ve sağlıklı beslenmek adına birtakım yeme-beslenme alışkanlıklarını değiştirmekte, farklı diyet veya perhiz programları uygulamaya başlamıştır.

Çalışmada TÜİK tarafından yapılan Hanehalkı Bütçe Anket ve Türkiye Sağlık Araştırması Mikro Veri Setleri kullanılarak, 2006, 2008 ve 2016 yıllarındaki hanelerin gıda tercihlerindeki değişim, sağlıklı beslenme trendi ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada ilk olarak hanelerdeki meyve ve sebze tüketimi, et veya balık tüketimleri hanelerin gelir durumları göz önüne alınarak 2006, 2008 ve 2016 yılları bünyesinde ortaya konulacaktır.

1. Hanelerin Gıda Tüketim Alışkanlıkları

Bireylerin ve dolayısıyla hanelerin yıllar içerisindeki tüketim alışkanlıkları özellikle beslenme alanında çok radikal değişikliklere maruz kalmamaktadır. Beslenme alışkanlıklarının değişiminde pek çok farklı etken söz konusu olabilmektedir. Yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve gelir gıda tercihlerini doğrudan etkileyen bireysel faktörlerden en önemlileridir (Darmon vd.,2002). Bununla birlikte pek tabi tercih edilen gıda ürünlerinin fiyatları da alışkanlıklar üzerinde bir hayli etkilidir.

Çalışmada gıda tüketimleri, meyve, sebze, tavuk ve balık özelinde incelenmiştir. Bilindiği gibi taze meyve ve sebzelerin insan sağlığına faydaları oldukça fazladır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2008 yılı tespitine göre, önerilen günlük meyve ve sebze tüketimi kişi başına 400 gramdan fazladır (WHO, 2008). AB üye ülkelerine yönelik yapılan çalışmalarda günlük meyve-sebze tüketiminin Dünya Sağlık Örgütü'nün tespitinden fazla olduğu görülmüştür (Baselice vd., 2017).

Son on yılda obeziteden kaynaklanan pek çok hastalık dünya sağlığını olumsuz etkilemektedir. Bu durum insanları sağlıklı beslenmeye yönlendirmekte ve en çok tercih edilen yöntemlerin başında ise sağlıklı bir diyet gelmektedir. Bilindiği üzere meyve ve sebzeler genel olarak sağlıklı bir diyetin ayrılmaz bir parçasıdır (Casagrande vd., 2007). Bu anlamda meyve ve sebze tüketimlerinin yıllar içindeki değişimi hem sağlıklı beslenme hem de tüketim alışkanlıkları ile ilgili bilgiler verebilmektedir. Baselice ve arkadaşlarının (2017) AB üye ülkelerinde yaptığı çalışmaya göre meyve ve sebze tüketimi, Dünya Sağlık Örgütü'nün tespit ettiği miktarın üzerindeyken, Casagrande ve arkadaşlarının (2007) Amerika'da yapmış olduğu çalışmada meyve ve sebzelerin önerilen miktarların yarısının anca tüketildiği görülmüştür.

Sağlıklı gıdalara erişim noktasında pek çok faktör devreye girmektedir. Gıda fiyatları, mağazalara ve satış yerlerine erişim gibi çevresel faktörler de gıda tüketim alışkanlıklarını etkileyebilmektedir (French vd., 2001). Yapılan pek çok çalışmada gıda fiyatları ile meyve ve sebze tüketimleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir (Jeffery vd., 1994; French, 2005; Huang ve

QUO VADIS SOCIAL SCIENCES
FSCONGRESS 19
PROCEEDING BOOK

Biing-Hwan, 2000). Gıda fiyatının düşük gelirli hanelerdeki gıda seçiminde önemli bir belirleyici olduğu bilinmektedir (Blanck vd., 2009).

2. Veri ve Yöntem

İlk kez 2008 yılında TÜİK tarafından 7.910 haneyle görüşülerek yapılan Türkiye Sağlık Araştırması, iki yıl arayla tekrarlanmış ve en son 2016 yılında 9.470 haneye uygulanmıştır. Türkiye Sağlık Araştırması ile ülkelerin gelişmişlik seviyelerini ortaya koyan kalkınma göstergeleri arasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle araştırma ile ülke genelini yansıtan bir çalışma olması hem ulusal hem de uluslararası karşılaştırmayı mümkün kılmaktadır.

Çalışmada kullanılan veri setinde araştırma kapsamı Türkiye Cumhuriyeti sınırları dâhilinde yer alan tüm yerleşim yerleridir. Araştırma kapsamında nüfusu toplam nüfusun %1'ini geçmeyecek şekilde yeterli örnek hane sayısına ulaşamayacağı düşünülen yerleşim yerleri, örneğin oba, mezra veya küçük köyler gibi yerler kapsam dışı bırakılmıştır. Söz konusu hanelerde son bir yıl içinde sağlık hizmeti almış hane bireyleri araştırma kapsamını oluşturmaktadır. Araştırma yöntemi olarak, tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Dışsal tabakalama kriteri olarak kır ve kent ayrımı kullanılmıştır. Bu noktada nüfusu 20.000 ve altında olan yerleşim yerleri kır, nüfusu 20.001 ve üstünde olan yerleşim yerleri kent olarak ele alınmıştır. Birinci aşama örnekleme birimi ortalama 100 hane adresi ihtiva eden kümelerin (blok) içerisinde büyüklüğüne orantılı seçimle rasgele seçilen blok; ikinci aşama örnekleme birimi ise seçilen her kümeden sistematik rasgele olarak seçilen hane halkı adresleridir. Araştırmanın örnekleme çalışmasında kullanılan çerçeve 2007 yılında kurulan "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)"ne altlık oluşturan ve 2016 yılı Şubat ayında güncellenen "Ulusal Adres Veri Tabanı"dır (UAVT). Diğer yandan çalışmada sağlık araştırması mikro veri setlerine yönelik olarak betimleyici yöntem kullanılmıştır.

3. Bulgular

Çalışmada Türkiye'deki gıda tercihlerinin neler olduğu hanelerin gelir düzeyleri dikkate alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. İlk olarak meyve yeme sıklığının yer aldığı tablo 1'e göre, Türkiye'de meyve tüketiminin yıllar içerisinde arttığı gözlemlenmiştir. Özellikle günde 1 veya daha fazla meyve tüketimi, 2008 yılında %38 civarlarındayken, 2016 yılında nüfusun neredeyse %52'si günde bir veya daha fazla meyve tüketmektedir.

QUO VADIS SOCIAL SCIENCES
FSCONGRESS 19
PROCEEDING BOOK

Tablo 1: Gıda tercihi: Meyve yeme sıklığı

	<i>Hiç</i>	<i>Haftada Bir Kereden Az</i>	<i>Haftada 1-3 kere</i>	<i>Günde 1 veya daha fazla</i>
<i>2008</i>	%1,37	%6,88	%12,76	%37,84
<i>2016</i>	%1,64	%5,91	%24,01	%51,63

Kaynak: Türkiye Sağlık Araştırması 2008-2016 Mikro Verilerinden Kendi Hesaplamalarımız

Diğer taraftan sağlıklı bir beslenmenin ayrılmaz parçası olan sebze tüketiminde ise durum tablo 2’de gösterilmiştir. Buna göre 2016 yılında haftada en az bir kereden az sebze tüketenlerin oranı, 2008 yılına göre düşüş göstermiş olsa da günlük sebze tüketiminde artış olmuştur. Hane bireyleri gıda tüketimlerini 2008 yılında sebzedan yana kullanmıştır. Benzer durum 2016 yılı için de geçerlidir, nüfusun %51,63’ü günde en az 1 veya daha fazla meyve tüketirken, %70’i sebze tüketmeyi tercih etmiştir.

Tablo 2: Gıda tercihi: Sebze yeme sıklığı

	<i>Hiç</i>	<i>Haftada Bir Kereden Az</i>	<i>Haftada 1-3 kere</i>	<i>Günde 1 veya daha fazla</i>
<i>2008</i>	%0,70	%4,17	%9,79	%44,47
<i>2016</i>	%0,68	%2,77	%16,06	%69,91

Kaynak: Türkiye Sağlık Araştırması 2008-2016 Mikro Verilerinden Kendi Hesaplamalarımız

2008 yılında net asgari ücret 457,63 TL ve açık sınırı ise 739,67 TL’dir. 2008 yılında 20.624 kişi ile yapılan anket sonuçlarına göre, hane geliri asgari ücret ve asgari ücretin altında hanelerin (3.108 kişi) %1,4’ü hiç meyve tüketmediğini, %15’i haftada 1-3 kez tükettiğini ve yaklaşık %20’si günde 1 veya daha fazla meyve tükettiğini beyan etmiştir. Hane geliri 1.701 TL’den yüksek olanların (627 kişi) %6’sının hiç meyve tüketmediği, %15’inin haftada 1-3 kez tükettiği ve %53’ünün günde 1 veya daha fazla kez meyve tükettiği görülmüştür. Benzer durum sebze tüketimleri için de geçerlidir. Hane geliri 0-500 TL arasında olan düşük gelirli hanelerin %20’si günde 1 veya daha fazla sebze veya salata tüketiminde bulunurken, görece yüksek gelire sahip hanelerde bu oran %53 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılı için gelir seviyesi yükseldikçe, sebze-salata tüketiminin arttığı görülmektedir.

QUO VADIS SOCIAL SCIENCES
FSCONGRESS 19
PROCEEDING BOOK

Tablo 3: Hane Gelirlerine Göre Meyve Tüketme Sıklığı, 2008

	<i>Hiç</i>	<i>Haftada 1-3 kere</i>	<i>Günde 1 veya daha fazla</i>
<i>0-500 TL (Düşük gelirlili)</i>	%1,4	%15	%20
<i>1701 TL ve daha fazlası</i>	%6	%15	%53

Kaynak: Türkiye Sağlık Araştırması 2008 Mikro Verilerinden Kendi Hesaplamalarımız

Tablo 4: Hane Gelirlerine Göre Sebze ve Salata Tüketme Sıklığı, 2008

	<i>Hiç</i>	<i>Haftada 1-3 kere</i>	<i>Günde 1 veya daha fazla</i>
<i>0-500 TL (Düşük gelirlili)</i>	%1,3	%13	%26
<i>1701 TL ve daha fazlası</i>	%0,6	%6	%59

Kaynak: Türkiye Sağlık Araştırması 2008 Mikro Verilerinden Kendi Hesaplamalarımız

QUO VADIS SOCIAL SCIENCES
FSCONGRESS 19
PROCEEDING BOOK

Tablo 5: Hane Gelirlerine Göre Meyve Tüketme Sıklığı, 2016

	<i>Hiç</i>	<i>Haftada 1-3 kere</i>	<i>Günde 1 veya daha fazla</i>
<i>0-1264 TL (düşük geliri)</i>	%2	%26	%45
<i>3722 TL ve daha fazlası</i>	%1,3	%20	%57

Kaynak: Türkiye Sağlık Araştırması 2016 Mikro Verilerinden Kendi Hesaplamalarımız

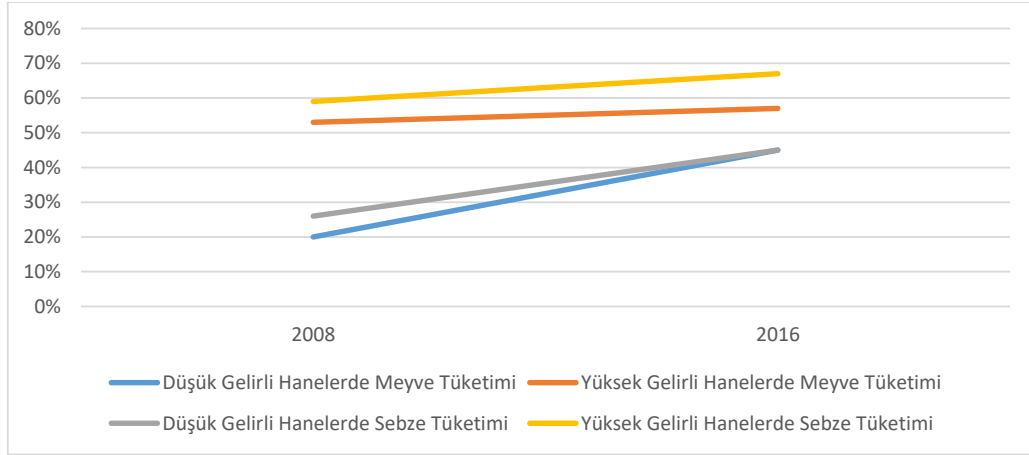
Tablo 6: Hane Gelirlerine Göre Sebze ve Salata Tüketme Sıklığı, 2016

	<i>Hiç</i>	<i>Haftada 1-3 kere</i>	<i>Günde 1 veya daha fazla</i>
<i>0-1264 TL (düşük geliri)</i>	%1,1	%20	%45
<i>3722 TL ve daha fazlası</i>	%0,3	%12	%67

Kaynak: Türkiye Sağlık Araştırması 2016 Mikro Verilerinden Kendi Hesaplamalarımız

2016 yılında net asgari ücretin 1.300,99 TL, açlık sınırının 1.472 TL olduğu bilinmektedir. Aynı yıl 17.242 kişi ile yapılan araştırma verilerine göre, hane geliri 0-1264 TL olanların (3.671 kişi) %2'si hiç meyve tüketmediğini, %45'i günde 1 veya daha fazla meyve tükettiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte geliri 3.722 TL ve üstü olan hanelerin (2.768 kişi) yaklaşık %1,3'ü hiç meyve tüketmediğini, %20'si haftada 1-3 kez tükettiğini ve %57'si ise günde 1 veya daha fazla kez meyve tükettiğini beyan etmiştir. Araştırma sonucuna göre gelir seviyesi arttıkça meyve tüketiminin arttığı görülmektedir. 0-1264 TL gelire sahip düşük gelirli hanelerin sebze tüketimlerine bakıldığında, söz konusu hanelerin %20'si haftada 1-3 kez sebze tükettiği, %45'inin ise günde 1 veya daha fazla kez sebze veya salata tükettiği görülmüştür. Görece yüksek gelirli hanelerde bu oranlar daha yüksek gerçekleşmiştir.

Grafik: Hane Gelirlerine Göre Meyve-Sebze Tüketme Sıklığı Değişimi, 2008-2016

Yüksek gelirli hanelerde meyve tüketme sıklığı 2008 yılından 2016 yılına dek çok fazla değişiklik göstermemesine rağmen, düşük gelirli hanelerin meyve tüketiminde bir artış görülmektedir. Benzer durum sebze-salata tüketimleri için de geçerlidir, 2008 yılından 2016 yılına değin düşük gelirli hanelerin sebze tüketim eğilimlerinde bir artış görülmektedir. Sebze ve meyve tüketiminde eğilim böyle iken, Sağlık Araştırması anketlerinde yer alan “haneniz ekonomik olarak 2 günde bir et, tavuk ya da balık içeren yemeği karşılayabilecek durumda mı?” sorusuna, 2006 yılında %40 evet, %60 hayır cevabı verirken; 2016 yılında %64 evet, %36 hayır cevabını vermiştir. Yıllar içerisinde hanelerin alım güçlerinin arttığı veya gıda fiyatlarının düştüğü söylenebilir. Bu durum gıda tüketim tercihlerini de değiştirmektedir.

Sonuç

Türkiye’de hanehalkının sebze ve meyve tüketimlerinin incelendiği bu çalışmada, 2008 yılı ve 2016 yılları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Yapılan araştırma raporları neticesinde yıllar içerisinde özellikle düşük gelirli hanelerde sebze ve meyve tüketimlerinde bir artış görülürken, tavuk, et ve balık alımlarının da arttığı gözlemlenmiştir. Bu durum hanehalkının gelir seviyesinin artışıyla veya gıda fiyatlarının düşüklüğü ile açıklanabileceği gibi, bu sorun çalışmanın genişletilmiş halinde derinlemesine incelenecektir.

Asgari ücret seviyesinde yapılan incelemelerde, genellikle asgari ücretin üstünde gelire sahip olan hanelerin gıda tercihlerinde çok bariz bir değişiklik yaşanmamıştır. Bunun yanı sıra son yıllarda sağlıklı beslenme ve diyet alışkanlıklarının da etkisiyle bireyler, meyve ve sebze tüketimine ağırlık vermesi, sonuçların üzerinde etkili olduğu düşünülebilir.

2008 yılında düşük gelirli hanelerin yaklaşık %23’ü günde 1 veya daha fazla meyve ve sebze tüketirken, 2016 yılında bu oran %45 olarak gerçekleşmiştir.

QUO VADIS SOCIAL SCIENCES
FSCONGRESS 19
PROCEEDING BOOK

Kaynakça

Darmon, N., Ferguson, E. L. ve Briend, A. (2002), "A cost constraint alone has adverse effects on food selection and nutrient density: an analysis of human diets by linear programming", *Journal of Nutrition*, 132(12), 3764-3771.

WHO. (2008), *WHO European Action Plan for Food and Nutrition 2007-2012*. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/74402/E91153.pdf

Baselice, A., Colantuoni, F., Lass, D. A., Nardone, G. ve Stasi, A. (2017), "Trends in EU consumers' attitude towards fresh-cut fruit and vegetables", *Food Quality and Preference*, 59, 87-96.

Jeffery, R. W., French, S. A., Raether, C. ve Baxter, J. E. (1994), "An environmental intervention to increase fruit and salad purchases in a cafeteria", *Preventive Medicine*, 23(6), 788-792.

French, S. A. (2005), "Public health strategies for dietary change: schools and workplaces", *The Journal of Nutrition*, 135(4), 910-912.

Huang, K. ve Biing-Hwan, L. (2000), *Estimation of food demand and nutrient elasticities from Household Survey Data*. Economic Research Service, U.S. Department of Agriculture Technical Bulletin, <https://core.ac.uk/download/pdf/7083123.pdf>

French, S. A., Story, M. ve Jeffery, R. W. (2001), "Environmental influences on eating and physical activity", *Annual Review of Public Health*, 22, 309-335.

Casagrande, S.S., Wang, Y., Anderson, C. ve Gary, T. L. (2007), "Have Americans increased their fruit and vegetable intake? The trends between 1998 and 2002", *American Journal of Preventive Medicine*, 32(4), 257-263.

Blanck, H. M., Yaroch, A. L., Atienza, A. A., Li, S. L., Zhang, J. ve Masse, L. C. (2009), "Factors influencing lunchtime food choices among working Americans", *Health Education and Behavior*, 36(2), 289-301.

TÜİK (2016), *Türkiye Sağlık Araştırması Mikro Veri Seti*.